

(ב) דבר נא. אין נא אלא לשון בקשה
(ברכות ט'). בקשה זו למה? האם היו
ב"י אז מואסים בכסף וזהב, שצריך היה
לבקש אותם שישאלו? וגם הטעם כפי
שלא יאמר אותו צדיק — אינו מובן, וכי
אין הקב"ה רוצה לקיים הבטחתו, אלא
כדי שלא יאמר אותו צדיק? דבר זה
נשאל לחכמים ולא פירשוהו. עד שפירשו
הזמן הזה, שבו עלתה שאלת השילומים
מגרמניה הארורה בעד רכוש ישראל,
ששדדה ושהחריבה בארצה ובכל מקום
שדרכה כפי גלגל הטמאת של קלגסיה —
רוצחיה שהרגו יותר מששת מיליון
מאחבי יושבי אירופה. וכאשר גברו
עליהם אויביהם ונצחום, עלתה שאלת
השילומים לעם ישראל בעד רכושם.
ואחלק לב העם לשנים: קצתם אומרים,
האם רוצחינו יהיו גם יורשינו? וקצתם
טוענים שאין לעם ישראל לבוא בשום
מק"מ עם הרשעים האלה, ולמה יאמרו
בגוים, שלקחנו כפר לנפשות אחינו,
ששפכו את דמם כמים? ומה נקח להבין
את רגשות אבותינו, יוצאי מצרים,
שבודאי היו ביניהם הרבה אבות,
שהמצרים שכלו אותם מבניהם, ולא רצו
לבוא במק"מ עם מעניהם ושחטי ילדיהם
ותשבו את הכסף וזהב, שיקבלו מהמצרים
כגדמי ולדות, כפר בעד נפשות עולליהם,
שזרקום ליאר או ששמו אותם בחומות
פתח ורעמסס במקום לבנים. והי' בעד
זה, שלא יקבלו מהם שום דבר; לעומתם
טוענו אחרים, שמגיע לעם ישראל שכר
חלף עבודתם בחמר ובלבנים רד"ו שנה.
וה' ראה ללבבות גואלי הרם, כי יחם לבבם
על נפש עולליהם, ונפשם מרה עליהם על

בניהם, שנשחטו לתוך אמבטיות של
פרעה, — ולא כפה עליהם את שאלת
הכלי כסף וזהב כגוגית, ולא צוה על כל
עדת ישראל לעשות כן, אלא ביקש מהם...
"דבר נא באזני העם וישאלו". והטעם
לזה: אף שהם מוחלים ואינם רוצים
בכסף המצרים, אבל "כדי שלא יאמר
אותו צדיק ועבדום וענו אתם קיים בהם,
ואחר כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם" —
עליהם לקחת.

"דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו" (יא: ב) —
ובגמ' ובמדרש איתא: שלא יאמר אותו צדיק (אברהם) "ועבדום וענו אותם"
קיים בהם, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם, ותמות דאפי' אם
לא יאמר אברהם שום דבר, הלא מחוייב ה' לקיים דברו? ובספר "מנחה
התורה" תירץ ע"פ מה דקיי"ל אין אדם מת ומשלם, וא"כ לא היו המצריים
חייבין לשלם כיון שהוכו במיתת אמנם, קיי"ל דמיתת לזה וחשלומין לזה
אמרינן שפיר דאדם מת ומשלם, וא"כ, נכון מאד, דהמיתה היו חייבין
עבור ישראל שזרקו אותם ליאור זמיעום בבנין, ורכוש היו חייבין בעבור
אברהם, שלא יאמר אותן צדיק "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לא קיים בהם.
ותירץ בעל "עונג נפש" ע"פ מה דאיתא בשו"ע חו"מ סי' ע"ג, שהנשבע
לתת מתנה לחבירו, וחבירו אינו רוצה לקבל המתנה, פטור הנשבע משבועתו.
והנה דרשו חז"ל "וישאלום" — בעל כרחן של ישראל, שלא רצו לקבל
וממילא פטור הקב"ה מהבטחתו. וא"כ, למה זרזם לשאול? לכן תלה הדבר
באברהם — "שלא יאמר אותו צדיק", דהוא לא ידע שישראל מסרבים בהמתנה
ויאמר שחייב הקב"ה למלא הבטחתו.

When God Plays Games¹

D

oes God play games?

The question sounds anthropomorphic and primitive, but it isn't.

If it appears frivolous, it is not meant to be.

At a key point in the Exodus drama, as we read this morning, God says to Moses (Exodus 10:1-2) "bo el Paro.... Lema'an tesaper be'aznei vinkha uven binkha eit asher hitalalti beMitzrayim," "come unto Pharaoh...in order that you shall tell your son and your son's son all that I have wrought in Egypt." That is the King James translation. But it is quite inadequate.

Rashi interprets "hitalalti" as "sahakti," not "wrought" but "played." In other words, God played games with Egypt! A more accurate translation, therefore, would be, "made sport of," or "made a mockery of" Egypt. So indeed, God does play games!

He plays games — but not in order to entertain Himself. You can whittle away time in order to ward off boredom, but you cannot whittle away eternity. When I speak of God playing games, I do not mean it in the sense that Prof. Albert Einstein did, when he made his famous

1. January 26, 1974.

statement (in opposition to the Indeterminists) that, "I do not believe that God plays dice with the universe," in other words, that God is arbitrary. Of course he is right, God is not whimsical. I agree with Dr. Einstein that God does not play dice – but He does play games. Not games of chance, but games where effort and decency are rewarded, and where offenses against righteousness are punished.

David said (Psalms 2:4), "*Yoshiv baShamayim yishak, Hashem yilag lamo*" – though the kings of nations plot and conspire, "He who dwelleth in the heavens shall laugh [or play]; the Lord will mock them."

The laughter of God is no laughing matter. It entails the most serious theological issues and demands spiritual insight.

The game element enters as an emerging realization, when a pattern of justice begins to crystallize into a coherent structure from within the chaos of practical events. This awareness of a divine, moral pattern that overlays our daily, petty, devious strategies means that history is not completely caught up in causality; that economics and politics do not mean everything; that there is freedom and novelty and surprise and openness in life; that Marx was wrong, and Moses was right.

Divine laughter, by which we mean the triumph of God's purposes, and the awareness by man of the real nature of history as the unfolding of God's will, comes especially in those exquisite moments when flashes of insight into the games God plays, the ultimate invincibility of His moral rules, illuminate the jungle of society. As Hannah puts it in her famous prayer (1 Samuel 2:7), God's game is revealed in two extremes, "*Hashem morish um'ashir, mashpil af meromcim*," when God makes the rich poor and the poor rich; when He makes the lowly high and the high lowly.

A game has rules. There is a goal. There is a sense of excitement and anticipation of the unexpected for both winner and loser. The winner is surprised when his sacrifice and hardship prove worthwhile, despite the initial setbacks and the disdain of his opponents, all of which had pushed him to the brink of despair. The loser is shocked and dismayed upon learning that when you make up your own rules, you may temporarily gain, but in the end, after you had thought the victory was secure, you suffer defeat when the past catches up with you.

So it was with Pharaoh and the Hebrews. Pharaoh played his game, in all its diplomatic and social and economic aspects, according to his own rules: that might makes right, that slaves are chattel and non-persons, that Egyptians are supermen, that Pharaoh is a god. He seemed to have won his game hands down – the Hebrew victims were cornered, genocide was at hand. No sensible gambler would have accepted odds in a bet on Israel's survival.

But God has a different set of rules. The pharaohs move deviously across the checkerboards of life, concentrating only on power and influence and shrewdness and wealth. But God's strategy is a moral-spiritual one. It seems so weak, so ineffectual, a sure loser. How trying is it to our patience, how wearying. But that is where faith comes in – confidence that in the long run "the race is not to the swift"; that the real winner is not the one who knows all the angles, discovers all the loopholes, and can seize all the channels of power; that ultimately God's purposes will prevail; that there is reward for virtue and punishment for malice.

Israel seemed sure to lose. But in ten swift moves, the Ten Plagues, Pharaoh was to be checkmated. The game was moving towards a conclusion. The moral order was about to succeed over power politics and economic exploitation.

And so, between the seventh and eighth "moves" of these Ten Plagues, God said to Moses: Let your children and your children's children know "*eil asher hitalalti beMitzrayim*," how I "played around" with Pharaoh!

The essential element in this God-game is the principle of *mida keneged mida*, that the punishment fits the crime. This theme lends irony, drama, poignancy, rational tension, symmetry, and rational structure to the chaos of existence. It makes new sense out of life. It is a warning to the violent, and a promise to the meek.

Indeed, "*eil asher hitalalti beMitzrayim*" is the divine game which suggests the moral pleasure that comes from witnessing justice done and ethical accounts straightened out. In Yiddish we say *mensich trakht un Gott lakht*, "man thinks and God laughs." It is so much more earthy and expressive than its English equivalent, "Man proposes and God disposes." But the idea is the same.

The whole Exodus story – indeed, all of Scripture and all of Jewish history – reveals how God plays His game, and how that game is successfully superimposed on the unfair, unjust, exploitative, and manipulative games that men play and by which they convert their society into a jungle.

An example: Pharaoh decided upon his genocide policy by saying (Exodus 1:10) “*pen yirbeh*,” “lest he [Israel] increase.” But in a significant play on one small word, God said (Exodus 1:12) “*kein yirbeh*,” “so will he [Israel] increase.” Pharaoh’s “*pen*” evoked God’s “*kein*.”

Or: Pharaoh drowned Jewish babies in the Nile, and who should emerge from that same Nile? Moses, who will drown Pharaoh and his army in another river, the Red Sea!

In our own days, Western Europe was the first to submit shamelessly to individual Arab terrorists and hijackers. And now they are the chief victims of organized terrorism and blackmail of all the Arab countries. The African nations, which were friendly to Israel as long as Israel helped them, quickly abandoned Israel when Libya offered them bribes. And now that the Arabs have outrageously withheld their oil and raised it to scandalous prices, we are informed that fertilizer has become prohibitively expensive and, as a result, drought and disaster threaten large parts of Africa, where famine has already begun.

I do not mean to sound sacrilegious when I say that there is a certain amount of “fun” in the downfall of a pharaoh. Not in the sense of revenge, not as if it were a circus, not as a form of entertainment. There was too much human tragedy for that. But “fun” in the sense of the tension of a game building towards its climax, in the sense of the combination of irony and the deflation of pomposity and the sudden exposure of impotence and psychological nakedness that so often underlie pretentiousness.

Consider this: Pharaoh the god – it is his very superciliousness which mocks him. The lord of the Nile – goes thirsty. The arrogant emperor – begs Moses to pray for him. The infallible King of Egypt – confesses “both I and my people are wicked” (Exodus 9:27). The immortal Pharaoh – who had his sailboat all ready to whisk him away to eternal life – shivers in fear that he will succumb to an unknown and mysterious death which conveniently hops, skips, jumps, and passes over the Israelite homes, knocks on the doors of Egyptians only, and strikes the first-born – the first-born, just like Pharaoh!

Yes, the tragedy clearly has its comical aspects. “*Eit asher hitlalti beMitzrayim*” is a comedy of cosmic proportions, a comedy of infinite moral instruction. Hence, “*lema’an tesaper be’aznei vinkha uven binkha*” – you must repeat it in the ears of your children and their children after them.

Certainly it is worth teaching that idea to our own children and children after them. God sets the rules. You can ignore them – but at your own risk. You can step on people, “bury” competitors, abandon principles, forget you are a Jew, let your religion atrophy, be lulled into false confidence by quick victories and the easy successes that bring you money, status, luxury, and the fawning adulation of sycophants. But if that is your game, remember: God may be playing games with you! Remember: things are not always as they seem to be! There is another scorecard up above, and you may be rated by other criteria than the ones you think. The moral order is not always obvious, and it is often mysterious. Pharaoh’s life may seem to be a victorious one. But at the end he discovers that he is not even a player, he is only a pawn. It is a painful discovery made by all who play his game.

This knowledge is an antidote to despair. You and your descendants after you must know that on the invisible scorecard they may be far ahead of what worldly tally sheets show. If they realize “*vidatem ki Ani Hashem*” (Exodus 10:2), if they strive to know the Lord, they need never fall into hopelessness. All they need is patience, and a sense of humor.

The Talmud tells us (*Makkot* 24a) that Rabban Gamliel, Rabbi Elazar ben Azaria, Rabbi Joshua, and Rabbi Akiva were traveling one day (presumably as a delegation to Rome, which then controlled the Land of Israel) and on the way they heard the noise of the great population of Rome, although they were some forty miles away. “*Vehithilu bokhin, veRabbi Akiva misahel*,” “The other rabbis began to weep, but Rabbi Akiva began to laugh. They asked him: ‘Why are you laughing?’ He said to them: ‘And why do you cry?’ They answered: ‘Behold these pagans who bow to fetishes and burn incense to idols, they dwell in tranquility and security, and we witness that the House of the Lord of Israel is consumed in flames – shall we not cry?’ He answered them: ‘That is precisely the reason why I am laughing! If such good fortune befalls those who violate the will of God, imagine how much greater

(6) will be the reward for those who obey His will!" And they answered: Akiva, you have consoled us!"

Rabbi Akiva was able to see beyond the imperial game that Rome was playing. He knew that God was playing another game. That is why he was tranquil and unperturbed. The disproportion between the two moved him to laughter. How comical pretentious man appears! That divine game, perceived by Rabbi Akiva, is what consoled his colleagues.

Rabbi Akiva's confidence – his smile, his chuckle – is what buoyed me up in times of crisis.

(1) Thus, it is possible to interpret Israel's retreat from the Suez this week as a defeat. Many Israelis do just that. But I am not so sure. Perhaps, according to military criteria, it is a negative element. But I am confident. I have faith in the justice and viability of God's game. I trust His "game plan." I appreciate His sense of humor. *Mensch trakht un Gott lakht*. And if our *trakhten* (thinking) is in consonance with His, *viydatem ki Ani Hashem*, we shall know that He is the Lord.

And when He laughs, we shall all laugh with Him.

במדרש ובזחיק על הפסוק ליל שמורים
לה מכאן שאותה הלילה הוי נהיר להון
כמו בתקופת תמוז.

ותמוז היאך מרומז זאת בקרא.

ויש לפרש על פי מה דאיתא במדרש
בראשית על הפסוק ויקרא אלהים
לאור יום ולחושך קרא לילה. מפני
מה כתיב אצל יום אלהים וגבי לילה
כתיב סתם ולחושך קרא לילה ולא
כתיב אלהים. ומפרץ המדרש דלילה
הוא רע ודינים שריא ביה לכן לא
כתיב גביה אלהים דאין הקב"ה משתף
שמו על הרעה.

(1) ובוזה יוכן המדרש הנזכר לעיל שהתחלנו
בו דכאן כתיב ליל שמורים הוא
לה' וקשה היאך השתתף שמו של הקב"ה

אצל לילה. משום הכי מתרץ המדרש
דאותה הלילה היתה נהורא כמו יממא
משום הכי כתיב גביה ה'. ובוזה מדויק
הפסוק ליל שמורים דהיינו אותה הלילה
הוא לה' דבאותה לילה יכולין להשתתף
שמו של הקב"ה.

אין יאמר הטעם דהיה צריך להיות נהיר
כמו יממא. משום דפרעה היה לו
קניית הגוף בישראל. והנה עכשיו בשעת
יציאתם ממצרים הוצרך לשחרר אותם
ולחזור ולהקנותם להקב"ה. וזה צריך
קנין וקיימא לן דאין קנין בלילה. לכן
הנצרך אנתה לילה להיות מאירה כיום.
וכדאיתא בפוסקים דאף בלילה יש קנין
בשמדליקים נרות דהוי כעין יממא.

(אסיפת הכהן. מדרש ר' אליעזר.

שמנה לחמו דף י"ז. פתח האהל)

על חכמה

(6)

יב, כז (פסח הוא לה')

וישלח יחזקיהו (על כל ישראל ויהודה וגם
אגרות כתב על אפרים ומנשה לבא לבית
ה' בירושלים) לעשות פסח לה' אלקי ישראל
(דברי הימים ב, ל, א). ובפסוק ה' גם כן
"לעשות פסח לה' אלקי ישראל בירושלים".
6 ויקומו הכהנים הלויים ויברכו את העם
וישמע (בקולם) ותבא תפילתם למעון קדשו
לשמים. (שם שם פסוק כז). בשום מקום לא
נזכר רק "פסח לה'", וכמו שאמרו סוף
מנחות וכתורת כוהנים. והנראה כמו
דמפרש בבראשית רבה פרשה ויצא כיצא
בזה על קרא ד"אלקי ישראל אבינו" (דברי

הימים א, כט, י) יעויין שם. כן הכא, דביעקב
כתוב (בראשית כז, ט) "קח לי משם שני
גדי עזים", ופירש רש"י (ד.ה. "שני גדי
עזים) מפרקי דרבי אליעזר (פרשה לב) דאחד
לפסח – הרי דיעקב קיים מצות פסח. ואמרו
שם (פרקי דרבי אליעזר לפסוק יד) "ויבא
לאמו" – בוכה וכפות שהיה על ידי אמהות,
שהיה צריך לומר "אנכי עשו בכרד" (פסוק
יט). כן כאן, אף על פי שהיה קצת שלא
כדין, שעבר ניסן בניסן ולא כטהרת הקודש,
וכמו שם הסכים הקב"ה על ידו ונטל הברכות
על ידי זה, כן כאן הסכים השם יתברך על
ידו וברכו הכהנים ונתקבל תפילתם וברכתם.
וכן אנחנו לעת הזאת, אם על ידי הדחק
התרנו קמח מן השוק, בכל זאת נקבל הברכות
על ידי זה ונתברך מאבינו שבשמים. ולכן
אומרים הכהנים, "השקיפה ממעון קדשך מן

השמים" (דברים כז, יז) שכאן גבי ברכת
כהנים כחוב (דברי הימים ב, ל, כז) "ותבוא
תפילתם למעון קדשו השמים", ודו"ק.

והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה
עשה ה' לי בצאתי ממצרים והיה לך
לאות על ידך, ושמרת את החוקה הזאת
למועדה מימים ימימה. לבאר המשך הפסוקים
הללו. וכתב רש"י בפסוק זה הוא תשובה לכן
הרשע. וכן הוא בהגדה של פסח רשע מה הוא
אומר מה העבודה הזאת לכם, לכם ולא לו ולפי
שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר ואף
אתה הקהה את שניו ואמור לו בעבור זה עשה
ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו אלו היה שם
לא היה נגאל. והנה אע"ג דמצוה להקהות את
שניו ולרמוז שהוא לא היה נגאל מ"מ הרי תירץ
על שאלתו צריך לומר גם לו, וזה החירוף אינו

10

ה'ל

פרשת בא

בית

ק

תירצן לשאלתו ועיקר התשובה הוא שבעבור זה יצאנו ממצרים, וא"כ לפום רהיטא נראה דקאי בבן קטן שאינו יודע מאומה ממעשה שהיה יציאת מצרים דהרי חזינן דהתשובה הוא רק זה דיצאנו ממצרים. וא"כ לכאורה יש להבין מפני מה קננה רשע אחרי שאינו יודע מאומה מענין יצ"מ, ואם יש להאשימו על זה גופא אמאי אינו יודע מזה לכאורה יש לתלות האשם באביו על שלא למדו יותר מעל הכן. ולכאורה נראה כפשיטות דזהו גופא רשעתו כמה שאומר לכם דמשמעו ולא לו ואינו רוצה לקיים המצוה כל זמן שאינו יודע סיבתה וטעמה למה צוה ה' כן כבר נכנס בגדר רשע. דלחכם יספיק מה שמקבל מאביו שכן המצוה לעשות והגם דרשאי לשאול על הטעם ג"כ וכמו דשואל בן החכם מ"מ אין זה שייך לענין עיקר חיובא של העשיה דגם קודם שידע טעם של המצוה צריך שיוסכם בדעתו החיוב לעשותה בכל הפרטים כמו ששומע מאביו דמסתמא הדברים נכונים (מיושבים, וכמו שאה"כ (משלי א, ח) שמע בני מוסר אבין ואל תטוש תורת אמן. ואם אביו יודע הטעם ומגיד לו מה טוב. אבל הרשע כל זמן שאינו יודע הטעם והסיבה של המצוה אינו רוצה לעשותה ואומר לכם ולא לו ובעבור זה נקרא רשע:

אמנם יותר נראה דהפרשה איירי בבן גדול ומלומד היודע ענין יצ"מ והנסים שנעשו אז. רק לכו נטה לצד המינים והאפיקורסים המתחכמים ואומרים טעמים למצות ואחרי שימצאו איזו טעם שאינו שייך בזמנים אלו יאמרו שכבר נתבטלה המצוה וחיובה חלילה, וכמו כת הרעפארעם המשובשים בדעתם הנותנים זמן להמצוה ואומרים מצוה זו היתה שייכת אז באותו זמן מסיבות שבוים מלכם לא בזמן הזה או רק באותו מקום ואותו מדינה לא במדינה אחרת וכיוצא בזה מדבריהם הנלחים, אין רצוני להאריך בזה ולהביא דבריהם הנלחים. והנה מצות פסח לכאורה אין לקרותה חוקה רק יש

בה טעם גלוי ומפורסם. וכמבואר בילקוט (ש"ד טז, ב) ובזוה"ק שכזה הראו ישראל ביטול לע"ז של המצריים, שהיו המצריים עובדים לטלה וכמבואר בפסוק (שמות ח, כב) הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם. ומש"ה נצטוו ישראל לשוחטו ולכל לשכור בו עצם למען יהיו העצמות שלו מושלכים בחוצות, וכן לצלותו כשהוא שלם שיהיה ניכר מהותו שהוא שח למען יראו המצריים וכל אדם מה שעשו ישראל לע"ז שלהם וידעו הכל שאין בה ממש. ובמדרש פרשת בא (טז, ד) כתב אמר הקב"ה למשה שישחטו הפסח א"ל הן נזבח תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלתו א"ל חייך אין ישראל יוצאין מכאן עד שישחטו ע"ז שלהם לעיניהם. ובדאי דהיא מצוה שכלית ולא חוקה וכל אדם אפי' הרשע מודה בה שכן החיוב לעשותה אחרי שהמצריים הכבדו שיעבד קשה כל כך על ישראל כחומר ובלבנים וקלקלו אותם כנפשותם עד שגרמו ע"י שיעבודם הקשה שקמה מישראל הוכרחו מתוך אונסם לעבוד ע"ז שלהם וכמו דאיתא במדרש (ילקוט שמות לד) הללו עבדו ע"ז והללו עבדו ע"ז, והשי"ת נקם נקמת עמו ועשה במצריים שפטים ובע"ז שלהם והוציא ישראל לחירות וכיד חזקה הסיר מהם טומאתן ומשכס מהע"ז של מצרים והכניסם תחת כנפיו להיות לו לעם סגולה דודאי דהיה חוב מוטל על ישראל אז בשעת מעשה לבטל הע"ז של מצריים, וכמו שאמר הכתוב משכו וקחו לכם איש שה, ואיתא במדרש (טז, ב) משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם שה זכר. וכן בכל שנה ושנה כשמגיע זמן גאולתם על ישראל היה החוב הקדוש להקריב הפסח לחירות ביטול ע"ז של מצריים למען ידעו הכל כי לה' המלוכה ואין בלתו. רק הרשע בא כמתחכם ואומר מה העבודה הזאת לכם, כאומר דגם אני מודה במצוה זו רק היא היתה נאותה בזמנים הקודמים שהיו נמצאים בעולם אנשים סכלים מאמינים בענייני עבודה זרה ודאי שהיתה עבודה חשובה לישראל לעשות פסח,

5

(11)

ש

על חקירותיו והגדת לבנך ביום ההוא לאמר
בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לא אמר
לו בעבור שיצאתי ממצרים אני עושה המצוה
רק להיפוך בעבור מצות אלו נחתדש לנו יצ"מ,
זהו בכלל בכל טעמי המצות דלא בשביל
הטעם נעשה המצוה רק להיפוך דבעבור המצוה
בא הטעם. וכמו דראינו דבזכות פסח ומצה
ומרור שיש כלילה זו זכו להגאל ושלא הספיק
בצקם להחמץ. וכן זכינו לבטל ע"ז של
המצרים בפומבי לעין כל ולא יחרץ כלל לשונו
וכן הוא בכל המצות, ובזה נסתרו כל חקירותיו
של הרשע דאין לו מקום לערער לומר דבהבטל
הטעם בטל המצוה חלילה. ונמצא דהמצוה
בעצמה בעצם יסודה היא חוקה לא נודע לנו
עיקר טעמה והיא קיימת לעולמים בלא הפסק:
ויבואר בזה המשך של הפסוק והגדת לבנך
ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה'
לי בצאתי ממצרים גו' ושמרת את החוקה הזאת
למועדה מימים ימימה. דאע"ג דהם מצות
שכליות אחר שחידש לו דהטעם בא מן המצוה
א"כ המצוה בעצמה היא חוקה וקיים לעולם
מימים ימימה בלא הפסק גם כשיתחדש איו
זמן שלא יהיה שייך הטעמים הנודעים. והיא
תשובה מספקת להרשע וחביריו:

והנה, רש"י פירש על חובות "לי הוא" — לעצמי קניתי על ידי
שהכיתי בכורי מצרים עכ"ד. כלומר הבכורים קדושים לי, על ידי שהכיתי
בכורי מצרים והצלתי בכורי ישראל. ואין נעשו הבכורים קדושים לה'
וקניינם לו? פירשו האלשיך⁴, והספורנו⁵ שלא רק עצם ההצלה הקדישתם,
אלא דרך הצלתם הקדישתם. בדרך הטבע היו גם בכורי ישראל ראויים
ללקות עם בכורי מצרים. שכתב האלשיך, מכת בכורות היתה להכניע מזל
טלה שהוא הבכור שבמזלות המושל בחודש ניסן ראש חודשים. וכיון
שהבכורים מושפעים ממנו יותר משאר בני אדם, על כן הלקה אותם ביחוד,
והיה מן הראוי שילקו בדרך הטבע גם בכורי ישראל. ועוד, כיון שגם בכורי
ישראל היו עובדים למזל טלה כמו המצרים, היה מתחייב על פי שורת הדין
שימותו גם הם עם בכורי מצרים.

מה עשה הקב"ה בשביל להצילם מהמיתה הכוללת ההיא? העלה את
בכורי ישראל ממדרגתם להיות נתיניו, נתיני שמים וקדושים כנזירים שאין
הטבע יכול לפגוע בהם. וכך כתב ספורנו⁶: "מה שהצרכתי אותם לפדיון,
היה הטעם בשביל שכיום הכותי הקדושים לי שלא יתעסקו בעבודת הדיוט
בלל, כמו שאסרתי גיזה ועבודה בבכור בהמה. וזה עשיתי כדי להצילם
בתורת הקדש, שלא היו ראויים להינצל מנגעי משלחת מלאכי רעים...
ואמרתי שיפדו כדי שיצאו לחולין, בזה יהיו מותרים בעבודת הדיוט".

אבל בזמנינו אלה אשר כולנו חכמים ומאמינים
באחרות הבורא ואין בעולם שום זכרון לע"ז
וגם אחד לא ימצא בעולם שיעבוד לשה וכבר
בטל הטעם כולו ועכשיו שוב אין מקום
לעבודה זו ואין בה כבוד לה', וזהו שדקדק
ואמר מה העבודה הזאת לכם הקרבת הפסח אין
זו חשובה עבודה לה' כלל, וכאומר דבזמן הזה
צריך לעבוד את ה' באופן אחר שיהיה נאות לפי
הזמן והמקום. ומראה בטלפיו סימני טהרה
דבעיקרו גם הוא מודה דצריך לעבוד את הבורא
רק באופנים אחרים שיאמר הוא, וכאשר
נמצאים עתה כמה מהמינים הבוים מלבם
היך לעבוד את ה' ומאופנים שמסדרים לפי
גסות שכלם. וזהו שבפסוק אחר אמרת הרשע
מה העבודה הזאת לכם כתיב ואמרתם זבח פסח
הוא לה' אשר פסח על בתי ב"י בנגפו את
מצרים, ואין זה התשובה להרשע דהרי התשובה
לגרש הוא בעבור זה כו' רק התורה צויתה
כאשר האדם שומע דברי מינות כאלה יחזק לבו
באמונה כדי שלא יכנסו הדברים בלבו, וע"כ
צוה תיכף אחר שמעו דברי הרשע ואמרתם
זבח כו' לא כתיב ואמרתם להם דזו האמירה
היא לעצמו ולחזק לבו שלא יפעלו דברי הרשע
מאומה בלבו:

וע"ז דבריו אלו באה התשובה ואף אתה הקהה
את שניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי
בצאתי ממצרים. ויש כדברים אלו תשובה
וסתירה גדולה לכל דברי האפיקורסות שלו.
והוא דאע"ג דטעם זה אמת דפסח שעשו
ישראל במצרים בשעת מעשה היתה הוראה
לביטול ע"ז שלהם. מ"מ עוד חידש להרשע
חידוש דברים שלא ידע מהם, והוא דגם
בהמצות שאנו יודעין בהם הטעם וכמו במצה
שאמרו בה טעם על שלא הספיק בצקם של
אבותינו להחמץ עד שגאלם. וכן מרור שבא
לזכר שמררו המצריים חיייהם ופסח על שפסח
על בתי אבותינו. מ"מ בודאי דאין זה עיקר
יסודה של המצוה ולא מטעם זה נחתדשה
המצוה, והטעם אינו רק דבשביל זה מוטל עלינו

החוב לקיים ולעשות מצוה זו ולא נהיה כפרי
טובה, וכן דקדקו רבותינו ואמרו מצוה זו שאנו
אופלין כו' על שום שלא הספיק בצקם כו'
דהוא רק טעם דמש"ה אנחנו מקיימים מצוה זו.
אבל עיקר יסודה של המצוה למה כך היא
המצוה אינו בשביל זה מה שהיה במצרים
דהרי התורה קדמה לעולם וגם קודם העולם
היתה התורה והיה כתיב בה מצות מצוה, וגם
אברהם אבינו וכל האבות קיימו התורה כולה
עד שלא ניתנה וא"כ הוא בליל ט"ו בניסן אכל
אברהם מצה ומרור אע"ג דאז היה קדם גלות
מצרים. ועל כרחק מצות אלו לא נצמחו
מגאולת מצרים רק הוא להיפוך דמזכות מצות
פסח ומצה ומרור שיש כלילה הזאת נצמחה
גאולתן ממצרים כלילה זו, וזהו דמשיב להרשע

(6)

(12)

היו"ח לכתב
דפדף
הע' 92

אָבֵל אָמַר: וְחִזַּקְתִּי אֶת-לֵב-פְּרָעָה (שְׁמוֹת יד, ד), וְאַחֲרֵי-
 כֵּן עָנָשׁוּ וְהָמִיתוּ – יֵשׁ בּוֹ מָקוֹם לְדַבֵּר" וַיַּעֲלֶה מִמֶּנּוּ בִידְנוֹ
 שְׂרָשִׁי גְדוֹל. וְהִסְתַּכֵּל' מֵאַמְרֵי בִזָּה הָעֲנָן וְשִׁים אֵלָיו לִבָּהּ,
 וְדַבֵּר" אוֹתוֹ עַל-דִּבְרֵי וּלְתִי – וּבַחֲרָ לָהּ הַטּוֹב. וְהוּא אֲצִלִּי:
 שְׁפָרְעָה וְסִיעָתוֹ אֵלָיו לֹא הָיָה לָהֶם חֲטָא אֲלָא שְׁלָחוּ יִשְׂרָאֵל,
 הָיָה הָעֲנָן מִסָּפֵק' עַל-כֵּל-פָּנִים – שֶׁהָיָה הַקְדוּשָׁה-בְּרוּךְ-הוּא מִנְעָם
 מִלְשָׁלֵחַ אוֹתָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: כִּי-אֲנִי הַכְּבֹדְתִי אֶת-לִבּוֹ וְאֶת-לֵב
 עֲבָדָיו (שְׁמוֹת י, א). וְאִיךְ הָיָה מִבְּקֵשׁ מֵהֶם לְשַׁלֵּחַם, וְהֵם מְקַרְחִים
 שְׂדֵא לְשַׁלֵּחַם? וְאִיךְ עָנָשׁוּ אַחֲרֵי-כֵן כְּאִשֶּׁר לֹא שָׁלַחם – וְזֶה נִרְאֶה
 עוֹלָם בְּלֹא סָפֵק, וְסוֹתֵר כֹּל-מֵה-שֶׁהַקְדוּמָנוּ הִצָּעָתוֹ? – אֲלָא שְׁאִין
 הָעֲנָן בֶּן. אָבֵל פְּרָעָה וְסִיעָתוֹ מָרוּ בְּבַחֲרֵתָם בְּלִי הַכְרָתָם,
 וְחֲמָסוֹ הַגְרִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּחוֹכֶם וְעוֹלָיו עֲלֵיהֶם עוֹלָם גָּמוּר, כְּאִשֶּׁר
 נֶאֱמַר בְּבִאורֵי: וַיֹּאמֶר אֶל-עַמּוֹ: הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו'. הִבֵּה
 נִתְחַכְמָה לּוֹ (שֵׁם א, ט"ו) – וְזֹאת הַפְעָלָה הִיטָה מֵהֶם בְּבַחֲרֵתָם
 מִבְּלִי הַכְרָתָם, רַק בְּרַע לְבָבָם. וְהָיָה עִנֵּשׁ הַשֵּׁם-יִתְבָּרַךְ לָהֶם עַל-
 זֶה לְמִנְעָם מֵהִתְשׁוּבָה, עַד שִׁיחֲלוּ עֲלֵיהֶם מֵהָעֲנָשִׁים מֵה-שֶׁהָיָה
 רָאוּי לָהֶם מִן-הַדִּין. וּמִנִּיעָתָם מֵהִתְשׁוּבָה הִיא – שְׂדֵא יִשְׁלַחם.
 וּבְכָר בָּאָר לּוֹ הַשֵּׁם-יִתְבָּרַךְ זֶה הָעֲנָן וְהוֹדִיעָיו: שְׂאֵלֵיו הָיָה רוֹצֶה
 לְהוֹצִיאֵם לְבֹד, הָיָה מֵאֲבֹד אוֹתוֹ וְסִיעָתוֹ וְהָיוּ יוֹצֵאִים מִתְּהֵרָה
 מֵאִין אַחֲרָיו. אֲמָנָם, רָצָה עִם הוֹצִיאוֹ אוֹתָם" לְעָנָשׁ עַל-מֵה-
 שֶׁקָּדָם מַחְמַת שְׁעִבּוּדָם, כְּמוֹ שֶׁהִבְטִיחַ' וְאָמַר: וְגַם אֶת-הַגּוֹי
 אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָיִךְ יֵצְאוּ בְּרָכָשׁ גְּדוֹל (בְּרֵאשִׁית
 טו, יד) – וְאִי-אֲפֹשֶׁר לְעָנָשׁ אֵלָיו הָיוּ עוֹשִׂים תְּשׁוּבָה; וְעַל-כֵּן
 נִמְנָעוּ מֵהִתְשׁוּבָה וְהִחֲזִיקוּ בָהֶם". וְהוּא אָמַר: כִּי עָתָה שְׁלַחְתִּי
 אֶת-יָדִי וְאֶף אוֹתָהּ וְאֶת-עַמָּהּ בְּדֹכָר וְנִתְכַּחַד מִן-הָאָרֶץ. וְאוֹלָם
 בְּעִבּוּר זֹאת הָעֲמָדָתִיךָ בְּעִבּוּר הָרִאשׁוֹנָה אֶת-כַּחֲטֵי וְלִמְעַן סִפּוּ
 שְׁמִי בְּכָל-הָאָרֶץ (שְׁמוֹת ט, טו-טז).

וְאִין לְדַקְדָּק" עָלֵינוּ אִם נֹאמַר: שֶׁהַשֵּׁם-יִתְבָּרַךְ יַעֲנֵשׁ הָאָדָם
 וְיִמְנָעֵהוּ מֵהִתְשׁוּבָה וְלֹא יַעֲזֹבֵהוּ לְבַחֲרָ בְּתְשׁוּבָה" – כִּי הוּא
 יִתְבָּרַךְ יָדַע הַחֲטָאִים, וְלִפִּי חֲכָמָתוֹ וְיִשְׁרֵוֹ יִהְיֶה שְׁעוֹר הָעֲנָשׁ:
 פְּעָמִים בְּעוֹלָם-הָבָא לְבֹד; וּפְעָמִים בְּעוֹלָם-הַזֶּה לְבֹד; וּפְעָמִים
 בְּשִׁנְיָהֶם. וְעָנָשׁוּ בְּעוֹלָם-הַזֶּה חֲלוּקִים: פְּעָמִים יַעֲנֵשׁ בְּגוֹף, פְּעָמִים
 בְּמִמּוֹן, וּפְעָמִים בְּשִׁנְיָהֶם. וְכִאֲשֶׁר יִבְטְלוּ קֶצֶת תְּנוּעוֹת בְּנֵי אָדָם
 שֶׁהֵם בְּבַחֲרֵתוֹ עַל-צֵד הָעֲנָשׁ: כְּבִטּוֹל יָדוֹ מִן-הַמִּלָּאכָה שְׂדֵא
 יְכוֹל לַעֲשׂוֹת בָּהּ מְאוּמָה, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לִירְבָּעָם בֶּן-נִבְטָי; אוֹ
 לְסַמָּא עֲנִיּוֹ מִן-הָרִאשׁוֹת, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לְאַנְשֵׁי סְדוֹם, הַנֶּאֱסָפִים עַל
 פֶּתַח לוֹט" – כֵּן יִבְטֹל מִמֶּנּוּ בַחֲרֵת' הַתְּשׁוּבָה, עַד שְׂדֵא יִתְעוֹרֵר
 אֵלָיָהּ כָּלִל וְיָמוֹת בַּחֲטָאוֹ. וְלֹא נִתְחַיֵּב" לְדַעַת חֲכָמָתוֹ, עַד שֶׁנִּדְעַ
 לָמָּה עָנָשׁ זֶה בִּזָּה הַמִּין מִן-הָעֲנָשׁ וְלֹא עָנָשׁוּ בְּמִין אַחֵר, כְּמוֹ
 שְׂדֵא נִדְעַ מֵה הִיטָה הַסָּפָה לְהִיּוֹת לָזֶה הַמִּין זֹאת הַצּוּרָה, וְלֹא

(13)

ג' ה' י'
 ע' ה' י'
 פ' ה' י'

16

26

31

36

(7)

היתה לו צורה אחרת. אבל הכלל: כי כל-דרכיו חסד ומשפט,
ויצניש החוטא כפי חטאו, ויגמל המיטיב כפי הטובתו.

ואם תאמר: למה בקש ממנו לשלח את-ישראל פעם אחר
פעם, והוא נמנע? מדשלתם? ולמה לא באו עליו המכות והוא
עומד במרדו על-עקשותו? כמו שאמרנו: שענשו מהשם-
יתברך הוא: שיעמד על-עקשותו – ולא היה מבקש ממנו לבטל
מה-שאי-אפשר לו לעשותו? וזה גם כן היה לחכמה מהשם יתברך,
שיודיעהו: שהשם-יתברך יבטל בחירתו כשירצה.

לבטלה. ואמר לו: "הנני מבקש ממך שתשלחם, ואם תשלחם –
תהיה נצול; רק ידעתי שאמה לא תשלחם – עד שתמות". והיה
הוא צריך שיוזה לשלחם, עד שיראה הפך דברי הנביא
שאמר, שהוא יהיה נמנע להודות – ולא היה יכול. והיה בזה
אות גדול ומפרכס אצל בני-אדם, כמו שקתוב: וקמען ספר
שמי בכל-הארץ (שמות ט, טז), שהשם-יתברך אפשר שיענש
האדם: שימנעוהו בחירת פעלה אחת; ויודיעהו בזה, שלא יוכל
למשך נפשו ולתשיבה אל הבחירה ההיא.

ועל-זה הצד בעצמו היה ענש סיחון מלך חשבון. כי
למה-שקדם ממריו אשר לא הכרח עליו, ענשו יתברך שמנעו
(מהעביר ישראל בגבולו) מהפיק רצון ישראל, עד שגלחמו
עמו והרגוהו. והוא אמרו: ולא אבה סיחון מלך חשבון העכרנו
בו, כיהקשה? אלהיה את-רוחו ואמץ את-לבו וגו' (דברים
ב, ג). ואשר הביא להיות ענין זה הפסוק קשה על-המפרשים
כלם – מפני שחשבו, כי לא נענש סיחון אלא שלא הניח את
ישראל עבר בגבולו. ואמרו: איך ענשו – והוא מכרח, כי הקשה
ה' את-רוחו ואמץ את-לבו? כמו שחשבו רבים שלא נענש
פרעה ועמו, אלא מפני שלא שלחו ישראל מארצם – ואין הענין
כן, אלא כמו שבארנו.